

UNIwersytet IM. ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU
SERIA PSYCHOLOGIA I PEDAGOGIKA NR 234

W KRĘGU DZIAŁAŃ POMOCOWYCH I PORADNICZYCH

Redakcja naukowa

JOANNA KOZIELSKA

AGNIESZKA SKOWROŃSKA-PUĆKA

POZNAŃ 2016

▪ Mikołaj BRENK

▪ Poznań

▪ Walka czy wsparcie? Służby społeczne wobec żebraków w Poznaniu w latach 1946-1948

Rzeczywistość powojennej Polski wiązała się z ogromną liczbą osób wymagających wsparcia. Wśród nich pokaźną grupę stanowili żebracy i włóczędzy skupieni w dużych ośrodkach miejskich. W Poznaniu co kwartał rejestrowano kilkuset żebraków i włóczęgów: dzieci, młodzież, zdemobilizowanych żołnierzy, starców, osoby niepełnosprawne oraz tzw. zawodowych żebraków, zarówno Polaków, jak i obcokrajowców. W oficjalnych dokumentach urzędowych używano dość dosadnej terminologii – mówiono o „walce z żebractwem” czy o organizowaniu „obław”. Do zaradzenia temu procederowi angażowano organa samorządowe, milicję, służby dworcowe, szkoły, organizacje dobroczynne i charytatywne. Po trzech latach działań problem uznano za rozwiązany, choć z pewnością istotny wpływ na taki stan rzeczy miała konieczność dostosowania się do oficjalnej polityki władz państwowych, które w budowanym ustroju socjalistycznym nie przewidywały miejsca dla patologii społecznych.

Niniejszy artykuł opiera się w głównej mierze na dokumentach archiwalnych, które zostały sporządzone przez następujące podmioty: Wydział Opieki Społecznej Urzędu Wojewódzkiego Poznańskiego oraz Wydział Pracy i Opieki Społecznej Zarządu Miejskiego stołecznego miasta Poznania. Analiza powyższych dokumentów pozwala ujrzeć pewien obraz badanego zagadnienia, nie wyczerpuje jednak tematu, stąd też artykuł jest przyczynkiem do dalszych badań omawianego zjawiska. Zakres chronologiczny pracy obejmuje okres od sierpnia 1945 do stycznia 1949 r. (z tego czasu pochodzą dokumenty źródłowe), choć w ramach nawiązań przywoływane są także lata wcześniejsze. W pracy używane są, często przy okazji cytatów, terminy, które dziś już wyszły z powszechnego użycia i niekiedy mogą uchodzić za niewłaściwe, takie jak „żebractwo”, „włóczęgostwo”, „obława” czy „walka z żebractwem”.

Aktem prawnym, który stanowił podstawę działań zapobiegających omawianym zjawiskom, było *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 14 października 1927 r. o zwalczaniu żebractwa i włóczęgostwa*¹. Żebraka w tym rozporządzeniu definiowano jako osobę, która „zawodowo zajmuje się wyprasaniem dla siebie w jakikolwiek sposób jałmużny”², natomiast włóczęgą był „ten, kto bez pracy i środków do życia zmienia stale miejsce swego pobytu nie w celu znalezienia pracy”³. Rozporządzenie wskazywało jeszcze na dwa typy zachowań patologicznych. „Postanowienia niniejszego rozporządzenia stosuje się również do tego: a) kto nałogowo oddając się grze hazardowej, pijaństwu lub ostremu narkotyzowaniu się, dochodzi do takiego stanu, iż dla utrzymania bądź jego samego, bądź tych, których obowiązany jest żywić, udzielić trzeba pomocy z tytułu opieki społecznej; b) kto pobiera wsparcie z tytułu opieki społecznej i wzbrania się wykonywać zaofiarowaną mu, a dostosowaną do jego sił i warunków, pracę”⁴.

Po zakończeniu działań wojennych poznańskie władze wojewódzkie i miejskie zorganizowały w swych strukturach jednostki zajmujące się ograniczaniem ilości żebraków i włóczęgów. W ramach Urzędu Wojewódzkiego Poznańskiego funkcjonował Wydział Opieki Społecznej. W strukturach organu wykonawczego Miejskiej Rady Narodowej – Zarządu Miejskiego stołecznego miasta Poznania – od stycznia 1945 r. działał Wydział Pracy i Opieki Społecznej, w ramach którego powołano Oddział Pomocy Społecznej, który dzielił się na kilka jednostek, m.in. na Referat Walki z Żebractwem i Włóczęgostwem.

Żebracy w Poznaniu na dużą skalę pojawili się latem 1945 r., a w kolejnych miesiącach problem ten stawał się coraz poważniejszy – przybywało osób żebrzących na głównych ulicach miasta, przy kościołach, na dworcu kolejowym i w pociągach⁵. Jedną z przyczyn dużej ilości żebraków była akcja przesiedleńcza i repatriacyjna, która miała miejsce w Polsce po zakończeniu działań wojennych, a szczególnie zorganizowanie w Poznaniu drugiego pod względem ilości obsługiwanych osób punktu etapowego Państwowego Urzędu Repatriacyjnego. Łącznie do końca czerwca 1948 r. przeszło przez punkt etapowy blisko 2,7 mln repatriantów i przesiedleńców⁶.

¹ Dz.U. 1927, nr 92, poz. 823.

² Dz.U. 1927, nr 92, poz. 823, art. 2.

³ Dz.U. 1927, nr 92, poz. 823, art. 3.

⁴ Dz.U. 1927, nr 92, poz. 823, art. 4.

⁵ *Walka z żebractwem i włóczęgostwem*. Referat na konferencję dotyczącą zwalczania żebractwa i włóczęgostwa, która odbyła się w Urzędzie Wojewódzkim Poznańskim w dn. 14 stycznia 1947 r., Archiwum Państwowe w Poznaniu, Zespół: 53/471/0, Urząd Wojewódzki Poznański, Seria 11.1.: Sprawy opieki społecznej [Dalej: APP, UWP], sygn. 1150, k. 265-266.

⁶ S. Sula, *Działalność przesiedleńczo-repatriacyjna Państwowego Urzędu Repatriacyjnego w latach 1944-1951*, Lublin 2002, s. 45.

Żebracy i włóczędzy byli obecni, choć w dużo mniejszej skali, również w innych miastach Wielkopolski. Jeśli chodzi o narodowość żebraków i włóczęgów, to zdecydowaną większość stanowili Polacy, zdarzali się też Niemcy, rzadziej osoby innej narodowości⁷.

W Poznaniu problem był na tyle poważny, że do ograniczenia (prób eliminacji) zjawisk żebractwa i włóczęgotwa z życia społecznego miasta zaangażowano wiele podmiotów. Na regularnych zebraniach, podczas których omawiano metody walki z żebractwem i włóczęgotwem, reprezentowanych było kilkanaście organizacji i urzędów mających swoją siedzibę w Poznaniu i zainteresowanych tym problemem, m.in.: Komenda Wojewódzka Milicji Obywatelskiej, Komenda Miejska Milicji Obywatelskiej, Państwowy Urząd Zatrudnienia, Urząd Wojewódzki, Urząd Miejski, Wojewódzki Komitet Opieki Społecznej, Zarząd Związku Inwalidów Wojennych, Związek Byłych Więźniów Politycznych, Polski Czerwony Krzyż, Towarzystwo Przyjaciół Żołnierza⁸.

Urzędnicy, próbując wyjaśnić dużą ilość żebraków i włóczęgów w Poznaniu, wysunęli argument, że w okresie minionej wojny i w czasach okupacji hitlerowskiej istniał zakaz żebrania, stąd po wojnie mieszkańcy stolicy Wielkopolski wykazują się stosunkowo dużą życzliwością i są „nieznudzeni” daniem jałmużny⁹. Z kolei przyczyny, które podawały osoby przyłapane na tym procederze, nie były zaskakujące. Żebracy i włóczędzy twierdzili, że „z przyznanego im zasiłku, renty lub emerytury wyżyć nie mogą”¹⁰. Przy tworzeniu strategii radzenia sobie z problemem żebractwa i włóczęgotwa często była podnoszona kwestia konieczności odróżniania osób zmuszonych do żebrania z powodu braku środków do życia, starców, niezdolnych do pracy od zawodowych żebraków czerpiących zyski z tego procederu. Jednym z pomysłów na zmniejszenie skali tego zjawiska było kierowanie apeli do mieszkańców, by nie wspierali żebraków bezpośrednio, a składali datki na instytucje, które im pomagają¹¹.

Jak potwierdzają przykłady, zebranie mogło być dobrym źródłem zarobku. Wśród dokumentów związanych ze zwalczaniem żebraków na ulicach Poznania znajdziemy taki oto opis: „Andrzej Dorosz, kaleka bez nóg i rąk, rodem z Warszawy, który od kilku miesięcy żebrał na ulicach m. Po-

⁷ Na jednej z konferencji poświęconej żebrakom i włóczęgóm w Lesznie wspomniano o Cyganach. Zob.: Protokół z konferencji w sprawie zwalczania żebractwa i włóczęgotwa z dnia 9 września 1947 r. w Starostwie Powiatowym w Lesznie, APP, UWP, sygn. 1151, s. 181.

⁸ Protokół konferencji z dn. 16 marca 1946 r. poświęconej metodom walki z żebractwem i włóczęgotwem, APP, UWP, sygn. 1150, k. 9.

⁹ Tamże.

¹⁰ Zob.: Sprawozdanie Urzędu Miejskiego w Poznaniu z akcji zwalczania żebractwa i włóczęgotwa za IV kwartał 1946 r., APP, UWP, sygn. 1150, k. 245.

¹¹ *Walka z żebractwem...*, dz. cyt., k. 266.

znania pod pozorem zarobkowania na życie sprzedają gazet oraz graniem na harmonijce ustnej. Społeczeństwo zajęte litością składało hojne dary w gotówce do skrzynki przymocowanej na ten cel do wózka kaleki. O umieszczeniu go w jakimkolwiek przytułku kaleka słyszeć nie chciał, co zresztą jest zrozumiałe z uwagi na bardzo obfity dochód, jaki bez trudu przynosiło jemu i jego siostrze, u której mieszkał, wystawianie na ulicy [...]”¹².

Stosunkowo dużą grupę włóczęgów stanowiły dzieci i młodzież¹³. Ich obecność w Poznaniu związana była bezpośrednio z następstwami wojny, były to bowiem dzieci poszukujące swoich rodziców, którzy wracali samotnie z robót przymusowych w Niemczech. Niemniej jednak nieletni włóczędzy pojawiali się w Poznaniu i pozostałych polskich miastach także z innych powodów, o których pisano w jednym z pism wychodzących z Miejskiego Wydziału Pomocy i Opieki Społecznej: „Dzieci te często uciekają z domów dobrowolnie i jeżdżą po kraju w poszukiwaniu przygód lub, wysłane przez rodziców po różnego rodzaju zdobycze, dopuszczają się wszelkich wybryków, a nawet kradzieży¹⁴”. Z dokumentów dotyczących żebractwa i włóczęgostwa, które zostały sporządzone w Poznaniu latem 1945 r., wynika, że w tamtym okresie to właśnie nieletni stanowili główny problem służb dworcowych. O zwiększaniu się liczby osób dorosłych uprawiających ten proceder mowa jest od wiosny 1946 r.

Zwalczaniem włóczęgostwa i żebractwa wśród dzieci i młodzieży przebywających na poznańskim dworcu zajmowało się kilka podmiotów: Polski Czerwony Krzyż, Opieka Dworcowa¹⁵ oraz Milicja Kolejowa. Małoletnich podejrzewanych o włóczęgostwo zatrzymywano, a następnie doprowadzano do punktu zorganizowanego przez Wydział Pracy i Opieki Społecznej Urzędu Miejskiego w Poznaniu. Potem umieszczano ich tymczasowo w zakładzie dla sierot, jednocześnie prosząc o odebranie dzieci przez ich rodziców, krewnych lub gminy, z których pochodzili. W raportach z sierpnia 1945 r. mowa jest o około dziesięciu małoletnich dziennie, którymi zajmo-

¹² Pismo miejskiego Referatu Walki z Żebractwem i Włóczęgostwem do Wydziału Opieki Społecznej Urzędu Wojewódzkiego Poznańskiego z dn. 1 października 1946 r., APP, UWP, sygn. 1150, k. 135.

¹³ W dalszej części pracy takie terminy, jak dzieci, młodzież i małoletni są używane zamiennie, ponieważ w badanych dokumentach nie podawano wieku osób zatrzymywanych za włóczęgostwo i żebractwo. Rozróżniano jedynie nieletnich od osób dorosłych.

¹⁴ Pismo Wydziału Pracy i Opieki Społecznej Zarządu Miejskiego stołecznego miasta Poznania do Wydziału Opieki Społecznej Urzędu Wojewódzkiego Poznańskiego z dn. 24 sierpnia 1945 r., APP, UWP, sygn. 1150, k. 1.

¹⁵ W cytowanym dokumencie nie jest to doprecyzowane, ale prawdopodobnie chodzi o Towarzystwo Katolickiej Opieki Dworcowej w Poznaniu, które działało w 1939 r. i kontynuowało pracę po wojnie.

wano się na poznańskim dworcu. Byli to przeważnie chłopcy w wieku 7-16 lat, rzadziej dziewczęta, choć i tych nie brakowało. Były wśród nich dzieci samotne oraz poruszające się w grupach kilkuosobowych¹⁶. Małoletni z reguły nie posiadali dokumentów, byli brudni, głodni, korzystali z pomocy żywnościowej Opieki Dworcowej, zdarzały się z ich strony przypadki kradzieży¹⁷.

Poza zajmowaniem się dziećmi i młodzieżą, która żebrała i włóczyła się w okolicy dworca kolejowego, służby socjalne Poznania podejmowały wysiłki w celu ograniczenia ilości dzieci, które zarabiała, sprzedając kwiaty, pocztówki i inne drobne rzeczy w lokalach, restauracjach, cukierniach, jałdłodajniach, nierzadko robiąc to w godzinach wieczornych i nocnych. Taki sposób zarobku musiał być dość intratny, gdyż w jednym z raportów na temat żebraków w Poznaniu z jesieni 1947 r. czytamy, że „plaga ta [...] na terenie miasta Poznania przybierać zaczyna niepożądane rozmiary”¹⁸. Służby próbowały zaradzić temu problemowi m.in. poprzez akcje plakatowe w restauracjach, które informowały klientów o zakazie żebrania nieletnich¹⁹.

Za początek „walki z żebractwem i włóczęgostwem” (takiego terminu używano powszechnie w oficjalnych dokumentach) można przyjąć pierwszą w powojennym Poznaniu „obławę na żebraków i włóczęgów” (również termin oficjalny), która miała miejsce w dniach 21-23 marca 1946 r. i została zorganizowana przez Wydział Pracy i Opieki Społecznej Urzędu Wojewódzkiego Poznańskiego, Wojewódzką Komendę Milicji Obywatelskiej oraz Komendę Milicji Obywatelskiej Miasta Poznania i pozostałe komisariaty poznańskie. Osoby, które zostały w tych dniach przyłapane na włóczęgostwie i żebraniu, były doprowadzane do specjalnie zorganizowanego na ten czas biura przy ul. Mostowej 6 w Poznaniu, w którym obecni byli przedstawiciele Miejskiego Komitetu Opieki Społecznej, Związku Inwalidów Wojennych, Związku Byłych Więźniów Politycznych, Urzędu Zatrudnienia. W tym samym czasie i pod tym samym adresem miasto otworzyło Izbę Zatrzymań, która pełniła funkcję tymczasowego aresztu dla osób przyłapanych więcej niż raz na żebractwie i włóczęgostwie. Trafiające tutaj osoby były poddawane zabiegom higienicznym w Miejskim Zakładzie Dezynfekcyjnym, gdzie „oczyszczano je z brudu i robactwa”, golono brodę, ścinano włosy i wąsy.

¹⁶ Pismo ref. Opieki Dworcowej St. Cieslińskiej do Wydziału Pracy i Opieki Społecznej z dn. 18 sierpnia 1945 r., APP, UWP, sygn. 1150, k. 3.

¹⁷ Pismo Janiny Szwed dotyczące włóczęgów na dworcu w Poznaniu, APP, UWP, sygn. 1150, k. 4.

¹⁸ Pismo naczelnika Wydziału Pracy i Opieki Społecznej miasta Poznania, APP, UWP, sygn. 1151, k. 226.

¹⁹ Sprawozdanie z akcji zwalczania żebractwa i włóczęgostwa za IV kwartał 1948 r., APP, UWP, sygn. 1152, k. 315.

Osoby przebywające w Izbie zmuszano do regularnego mycia się. Najliczniejszą grupę osób, które przebywały w tej placówce, stanowili żebracy z dworca²⁰. W Izbie Zatrzymań starano się udzielić wsparcia żebrakom i włóczęgom. Umieszczano ich w przytułku dla starców, szukano dla nich pracy lub wysyłano do domów pracy dobrowolnej w Bojanowie lub Owińskach²¹. Za pobyt w Izbie Zatrzymań żebracy posiadający gotówkę płacili dzienną stawkę w wysokości 30 zł. Za utrzymanie żebraków spoza Poznania zobowiązane były zapłacić gminy, z których pochodzili żebracy i włóczędzy, zgodnie z zasadą przedwojennej, ale wciąż obowiązującej *Ustawy z dnia 16 sierpnia 1923 r. o opiece społecznej*²². Zatrzymanym udzielano także informacji o przysługującej im rencie, wsparciu z Ubezpieczalni Społecznej, możliwości otrzymania odzieży z UNRRA²³.

Jednym z rezultatów pierwszej obławy był, skierowany do starostów i prezydentów miast Wielkopolski, okólnik wojewody poznańskiego, Feliksa Teodora Widy-Wirskiego, dotyczący zwalczania żebractwa i włóczęgostwa. Było w nim zawarte polecenie regularnego, comiesięcznego organizowania tzw. akcji przeciwżebraczej (inaczej zwanej obławą) we współpracy z Milicją Obywatelską²⁴. W okólniku była mowa także o konieczności współpracy przy zwalczaniu żebractwa i włóczęgostwa z następującymi podmiotami: z Milicją Obywatelską przy organizowaniu obław i przekazywaniu zatrzymanych do sądu, z instytucjami i stowarzyszeniami w sprawie koordynacji współpracy, z Poznańskim Samorządem Wojewódzkim w zakresie umieszczania zatrzymanych w przytułkach, domach pracy dobrowolnej i przymusowej na okres prewencyjny lub dłuższy (po decyzji sądu), z miejscowymi inspektoratami szkolnymi w zakresie opieki nad nieletnimi²⁵.

Milicja Obywatelska przeprowadzała w Poznaniu comiesięczne obławy mające na celu zatrzymywanie osób uprawiających proceder żebractwa. Dane z okresu od marca 1946 r. do grudnia 1948 r. mówią o kilkudziesięciu osobach ujętych każdego miesiąca (wyjątkiem jest pierwsza obława, kiedy to

²⁰ Sprawozdanie Wydziału Pracy i Opieki Społecznej w Poznaniu wzgl. Referatu Walki z Żebractwem i Włóczęgostwem, APP, UWP, sygn. 1150, k. 26-27.

²¹ Protokół konferencji z dn. 16 marca 1946 r. poświęconej metodom walki z żebractwem i włóczęgostwem, APP, UWP, sygn. 1150, k. 10.

²² Dz.U. 1923, nr 92, poz. 726.

²³ Pismo Oddziału Opieki Społecznej miasta Poznania do Wydziału Opieki Społecznej Urzędu Wojewódzkiego Poznańskiego z dn. 28 czerwca 1946 r., APP, UWP, sygn. 1150, k. 86.

²⁴ Zob.: Okólnik z 8 czerwca 1946 r., nr: Op. Sp. III 6/6/46 do Starostów Powiatowych i Prezydentów Miast o rozpoczęcie na terenie województwa akcji zwalczania żebractwa i włóczęgostwa; Pismo w sprawie zwalczania żebractwa i włóczęgostwa z dn. 8 czerwca 1946 r., APP, UWP, sygn. 1150, k. 31-32.

²⁵ Pismo Urzędu Wojewódzkiego do Departamentu Opieki Społecznej Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej w Warszawie z dn. 12 września 1947 r., APP, UWP, sygn. 1151, k. 12.

Milicja Obywatelska doprowadziła do Izby Zatrzymań 125 osób). Wśród osób zatrzymanych dominowali mężczyźni (kobiety stanowiły około 30%) oraz osoby dorosłe (w zależności od miesiąca niepełnoletni stanowili około 5-10%)²⁶.

Dla osób przyłapanych na żebractwie i włóczęgostwie *Rozporządzenie o zwalczaniu żebractwa i włóczęgostwa* przewidywało możliwość umieszczenia ich w domu pracy dobrowolnej, przytułku (gdzie można było trafić pod przymusem lub dobrowolnie) albo w domu pracy przymusowej. Przymusowe osadzenie w powyższych placówkach możliwe było jedynie na mocy wyroku sądowego (wspomiane w raportach krótkoterminowe osadzenie prewencyjne nie miało w tym rozporządzeniu swojej podstawy prawnej). Ponadto groziły surowe kary więzienia (lub więzienia i grzywny jednocześnie) dla osób żebrzących, które miały wystarczające środki utrzymania.

Wydział Opieki Społecznej Urzędu Wojewódzkiego Poznańskiego dysponował wspomnianymi ośrodkami w Owińskach i Bojanowie, w których wydzielono przytułki oraz domy pracy przymusowej. Ponadto w Owińskach funkcjonował także dom pracy dobrowolnej. Nominalnie domy te mogły pomieścić 1200 osób w Owińskach i 400 w Bojanowie, jednakże początkowo liczby te były mniejsze o połowę z uwagi na brak funduszy i odpowiedniego zaopatrzenia²⁷.

Dom Pracy Przymusowej w Owińskach wykorzystywany był sporadycznie, głównie w celu osadzenia na podstawie wyroku sądowego żebraków, którzy notorycznie wracali do tego procederu²⁸. W domach pracy

²⁶ Dane pochodzą z analizy następujących dokumentów: Raport z obławy Milicji Obywatelskiej w Poznaniu, APP, UWP, sygn. 1150, k. 17; Referat Walki z Żebractwem i Włóczęgostwem, Wykaz żebraków i włóczęgów ujętych w mieście Poznaniu w czasie od 1 marca do 30 czerwca 1946 r., APP, UWP, sygn. 1150 k. 85; Wykaz żebraków i włóczęgów ujętych w mieście Poznaniu w czasie od 1 lipca do 30 września 1946 r., APP, UWP, sygn. 1150, k. 137; Wykaz żebraków i włóczęgów ujętych w mieście Poznaniu w czasie od 1 października do 31 grudnia 1946 r., APP, UWP, sygn. 1150, k. 137; Urząd Miejski w Poznaniu, Sprawozdanie z akcji zwalczania żebractwa i włóczęgostwa za I kwartał 1947 r., APP, UWP, sygn. 1151, k. 58; UM w Poznaniu, Sprawozdanie z akcji zwalczania żebractwa i włóczęgostwa za II kwartał 1947 r., APP, UWP, sygn. 1151, k. 175; UM w Poznaniu, Sprawozdanie z akcji zwalczania żebractwa i włóczęgostwa za III kwartał 1947 r., APP, UWP, sygn. 1151, k. 224; UM w Poznaniu, Sprawozdanie z akcji zwalczania żebractwa i włóczęgostwa za IV kwartał 1947 r., APP, UWP, sygn. 1151, k. 306; Sprawozdanie z akcji zwalczania żebractwa i włóczęgostwa za I kwartał 1948 r., APP, UWP, sygn. 1152, k. 49; Sprawozdanie z akcji zwalczania żebractwa i włóczęgostwa za III kwartał 1948 r., APP, UWP, sygn. 1152, k. 246; Sprawozdanie z akcji zwalczania żebractwa i włóczęgostwa za IV kwartał 1948 r., APP, UWP, sygn. 1152, k. 314.

²⁷ Pismo Poznańskiego Wojewódzkiego Związku Samorządowego do Wydziału Opieki Społecznej Urzędu Wojewódzkiego z dnia 22 czerwca 1946 r., APP, UWP, sygn. 1150, k. 88.

²⁸ Pismo Oddziału Opieki Społecznej miasta Poznania do Wydziału Opieki Społecznej Urzędu Wojewódzkiego z dn. 28 czerwca 1946 r., APP, UWP, sygn. 1150, k. 86.

przymusowej mieli przebywać z założenia żebracy i włóczędzy zdolni do pracy, nieposiadający środków utrzymania, skierowani przez sąd na czas określony w wyroku (od 3 do 6 miesięcy lub po ponownym umieszczeniu – do 2 lat). Wyrok można było dostać w zawieszeniu²⁹. Czytając korespondencję urzędniczą związaną z problemem żebrania, można wywnioskować, że perspektywa umieszczenia w domu pracy przymusowej skutecznie odstraszała żebrzących: „Walka nasza z plagą żebractwa wstrzymuje prawie całkowicie tak zwany element żebraczy napływowy, szeregujący się z ludzi chciwych i brudnych, zdemoralizowanych i czujących wstręt do jakiegokolwiek uczciwej pracy. Wiedzą oni dokładnie, że wypraszenie sobie jałmużny na terenie miasta Poznania przysporzyłoby im dużo grosza, prowiantu i odzieży, a jednak omijają Poznań, bo lękają się kary i Domu Pracy Przymusowej³⁰.

Do domów pracy dobrowolnej, w których płacono za wykonywaną pracę, przyjmowane były osoby po opuszczeniu domu pracy przymusowej, więźniowie po odbyciu kary, osoby o niepełnej zdolności do pracy, inne osoby niemogące znaleźć pracy. Z kolei do przytułków kierowano żebraków i włóczęgów całkowicie niezdolnych do pracy i nieposiadających środków utrzymania³¹.

Kolejne miesiące pokazały, że przeznaczone dla osób uprawiających proceder żebrania miejsca w tych ośrodkach były wykorzystywane w małym zakresie. W styczniu 1947 r., czyli po dziewięciu miesiącach zorganizowanych akcji – obław milicyjnych w celu zatrzymania żebraków i włóczęgów – umieszczono w zakładach jedynie 50 osób (w Bojanowie – 40, w Owińskach – 10)³². W następnym roku również ich liczba nie wzrosła, toteż w lutym 1948 r. wojewodowie i prezydenci Warszawy oraz Łodzi – miast, na terenie których podobnych ośrodków wówczas nie było – otrzymali pismo okólne z informacją o możliwości przysyłania podopiecznych ze swoich terenów do wspomnianych ośrodków w Wielkopolsce, ale pod warunkiem, że poniosą wszelkie koszty związane z ich transportem i pobytem³³.

²⁹ [dokument nieopatrzonej datą, tytułem i podpisem], APP, UWP, sygn. 1151, k. 184. Por.: *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 14 października 1927 r. o zwalczaniu żebractwa i włóczęgostwa*.

³⁰ Urząd Miejski w Poznaniu, Sprawozdanie z akcji zwalczania żebractwa i włóczęgostwa za I kwartał 1947 r., APP, UWP, sygn. 1151, k. 59.

³¹ Zob.: [dokument nieopatrzonej datą, tytułem i podpisem], APP, UWP, sygn. 1151, k. 184; *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej...*, dz. cyt.

³² *Walka z żebractwem...*, dz. cyt., k. 266.

³³ Pismo okólne z dnia 17 lutego 1946 r. w sprawie zwalczania żebractwa i włóczęgostwa., APP, UWP, sygn. 1150, k. 11.

Problem żebrania i włóczęgotwa, który uwidaczniał się w Poznaniu, w zasadzie nie dotyczył innych miejscowości Wielkopolski. Raporty przesyłane co kwartał do Wydziału Opieki Społecznej Urzędu Wojewódzkiego Poznańskiego mówiły albo o pojedynczych przypadkach, albo nawet o braku zatrzymanych³⁴. Wśród metod walki z żebrakami, z jakich korzystano w wielkopolskich powiatach, popularne były (m.in. w Kępnie) szyldy członkowskie Caritasu informujące, że placówka, w której wisi szyld – np. sklep, zakład, restauracja – opłaca składki na rzecz żebraków do Caritasu i tam mają oni szukać pomocy³⁵. Stosowano także bony dobroczynne (w Krotoszynie³⁶), które zamiast gotówki wydawano potrzebującym w celu zakupienia niezbędnego towaru w wyznaczonych placówkach.

Stosunkowo niewielka ilość żebraków poza Poznaniem sprawiała, że tzw. akcja przeciwżebracza była tam prowadzona mało rzetelnie. Sprawozdania, realizujące zarządzenia Urzędu Wojewódzkiego w tym zakresie, spływały z opóźnieniem, niektóre powiaty i miasta w ogóle ich nie przysyłały³⁷. Ponadto z analizy dokumentów można wysnuć wniosek, że poza Poznaniem akcja przeciwżebracza traktowana była niezbyt poważnie, a mającą ją przeprowadzać MO tłumaczyła się brakiem czasu³⁸. Warto w tym miejscu zauważyć, że powyższe oficjalne dane o braku żebraków w miastach Wielkopolski mogły jednak nie zawsze być w pełni wiarygodne. Działania mające na celu umacnianie się władzy komunistycznej w Polsce Ludowej powodowały, że problemy społeczne (np. żebractwo i włóczęgotwo) schodziły na dalszy plan wobec kwestii politycznych. Zbieżność dat jest w przedmiotowej pracy dość zaskakująca, gdyż w tym samym czasie – tj. w marcu 1946 r. – powstała Państwowa Komisja Bezpieczeństwa, której podlegało ponad 200 tysięcy funkcjonariuszy służb mundurowych (w tym funkcjonariuszy MO), których zadaniem było przygotowanie i „ochrona” sfalszowanego (jak dziś wiemy) referendum ludowego w dniu 30 czerwca 1946 r. W jednym z badanych dokumentów można znaleźć potwierdzenie tego typu przypuszczeń. W piśmie z dnia 26 czerwca prezydent Gniezna, Bronisław Kubacki, prosi o przedłużenie terminu załatwienia sprawy że-

³⁴ Zob.: Sprawozdanie z akcji przeciwżebraczej w 1946 r., APP, UWP, sygn. 1150, k. 44, 45, 46, 48, 50, 53 i kolejne; Sprawozdanie za III kwartał 1946 r. z akcji przeciwżebraczej, APP, UWP, sygn. 1150, k. 89; Sprawozdania z 1947 r., APP, UWP, sygn. 1151, k. 29, 30, 31, 34, 45, 46, 101 i inne.

³⁵ Pismo starosty powiatowego Kępińskiego do Wydziału Opieki Społecznej Urzędu Wojewódzkiego w Poznaniu z dn. 29 kwietnia 1947 r., k. 34.

³⁶ Starostwo Powiatowe Krotoszyńskie, Sprawozdanie z akcji zwalczania żebractwa i włóczęgotwa za I kwartał 1947 r., APP, UWP, sygn. 1151, k. 46.

³⁷ *Walka z żebractwem...*, dz. cyt., k. 265.

³⁸ Pismo starosty powiatowego kaliskiego T. Wojciechowskiego do Wojewody Poznańskiego z dn. 14 października 1946 r., APP, UWP, sygn. 1150, k. 99.

bractwa i włóczęgotwa, uzasadniając to tym, że „w czasie przygotowań do referendum ludowego Milicja Obywatelska obarczona jest innymi sprawami służbowymi³⁹”.

Według oficjalnych dokumentów jesienią 1947 r. żebraków już praktycznie nie było: „Żebractwo jawne znikło prawie zupełnie z ulic i placów miasta Poznania. W niektórych dzielnicach kryje się jeszcze żebractwo po domach, które jednakże spodziewamy się zlikwidować z czasem zupełnie. Ubyło również znacznie włóczęgotów zamiejscowych [...]”⁴⁰. W podobnym tonie utrzymany był raport z wiosny 1948 r.⁴¹.

Podsumowując analizę zachowanej dokumentacji sporządzonej przez organy miejskie i wojewódzkie w Poznaniu zajmujące się ograniczaniem żebractwa i włóczęgotwa, nie sposób nie odnieść wrażenia, że dla powojennych władz lokalnych była to raczej „walka” niż chęć realnego wsparcia, kompleksowej pomocy czy resocjalizacji osób uprawiających ten proceder. Żebracy i włóczęgoty są prezentowani w sposób dość przedmiotowy – jako uciążliwy problem, któremu próbuje się zaradzić, stosując określone procedury. Ponadto poza służbami do tego powołanymi inne instytucje i organizacje nie zawsze udzielały oczekiwanego wsparcia w tym zakresie – wskazywano szczególnie na zbyt małe zainteresowanie organów bezpieczeństwa i sądów zwalczaniem żebractwa i włóczęgotwa⁴². Warto jednak nadmienić, że nadmierne podnoszenie problemu żebrania i włóczęgotwa stałoby w sprzeczności z oficjalną, głoszoną wówczas przez władze centralne doktryną socjalistyczną, która zakładała brak tego rodzaju problemów w budowanym od 1944 r. nowym systemie politycznym w Polsce.

³⁹ Pismo prezydenta Gniezna Bronisława Kubackiego do Wydziału Opieki Społecznej Urzędu Wojewódzkiego w Poznaniu z dn. 26 czerwca 1946 r., APP, UWP, sygn. 1150, k. 83.

⁴⁰ Pismo naczelnika..., dz. cyt., k. 266.

⁴¹ Urząd Miejski w Poznaniu, Sprawozdanie z akcji zwalczania żebractwa i włóczęgotwa za I kwartał 1948 r., dz. cyt., k. 50.

⁴² Pismo Urzędu Wojewódzkiego w Poznaniu do Departamentu Opieki Społecznej Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej w Warszawie z dn. 12 września 1947 r., APP, UWP, sygn. 1151, k. 13.